

UKF

Medlemsinformation 1

- nyhetsbrev febr 2011

Årgång 25

Kungsängens äldsta historia finns i två isländska sagor
Sagorna berättar om ett näs. Är det näset vid Ryssgraven?
Brasafton med Börje Sandén i Stockholms-Näs hembygdsgård 24 feb kl 19.30

Historia längs Gamla E18 mellan Kalmarsand och Prästtorp
Händelser i stort och smått längs en viktig färdväg. Bro bibliotek 17 mars kl 19

Teaterverksamheten i Bro på 1930-40-talen
Håtunaleken
Sophie Hedin berättar
Hembygdsgården Klint torsdagen 14 april kl 19
Kallelse UKF:s årsmöte kl 18.30

Söndagssalong med musik
Hos Sophie Hedin kl 15
Maj - datum meddelas senare på hemsidan och kommunens annonssida

Exkursion på Stäksön
Sönd 29 maj kl 13
Stäksön — viktig tusenårig kommunikationsled - Börje Sandén
och vad hände egentligen här för 1000 år sedan?
Samling för gemensam färd i bilar
Bro centrum kl 12.45
Kungsängens korttidsparkering nedanför stationen 12.55

På hemsidan: artiklar rapporter forskningsprojekt

- * Att läsa gamla kartor *med dåtida ögon* - UKF:s bidrag vid Kartografiska Sällskapets seminarium
- * Att läsa gamla sagor och berättelser *med dåtida ögon* - Vad hände egentligen år 1007-08?

Du blir Medlem genom att sätta in 150:- på pg 27 58 94-4
Du får information om bygdens historia på papper, till din e-postadress och på hemsidan
Med ditt medlemskap stöder du en helt ideell organisation

Föreningen för
Upplands-Bro
Kulturhistoriska
Forskningsinstitut

Ordförande: Curt Dahlgren, 0708-44 22 48, curt@mailbox.euromail.se
Ulla Zetterberg, v.ordf, 582 423 86. e-post zetterberg.ulla@gmail.com
Sekr: Börje Sandén, Målarvägen 19, 197 30 Bro. 08-582 405 15
Upplysn. Börje Sandén, 08-582 405 15 / 582 413 55.

pg: 27 58 94-4
E-post: ukf@ukforsk.se
Webbplats: www.ukforsk.se

Kulturarrangemang 2011 UKF och andra kulturorganisationer

UKF tar vanligen upp en deltagaravgift på 20-50:- vid publika aktiviteter beroende på våra omkostnader, bl.a. lokalhyror. **Tillsammans med den årliga medlemsavgiften är denna deltagaravgift en viktig inkomstkälla för UKF.** Alla arrangemang är öppna för allmänheten. Tag gärna med vänner och bekanta. Kontrollera tid och plats på vår hemsida och på kommunens annonsida Det händer i Upplands-Bro i lokaltidningen Mitt i Upplands-Bro, i vilken också våra publika arrangemang brukar finnas med under rubriken På gång. Ibland publiceras våra aktiviteter även under KULTUR och NÖJE. Se vår hemsida www.ukforsk.se eller ring UKF 582 40 515.

Torsd 24 febr Hembygdsgården i Kungsängen kl 19.30. Brasan tänds kl 19

Kungsängens äldsta historia finns i två isländska sagor

Sagorna berättar om ett näs vid Ryssgraven? Brasafton med Börje Sandén i Stockholms-Näs hembygdsgård 24 feb kl 19.30
Arr. Stockholms-Näs hembygdsförening/

Tors 17 mars Bro bibliotek kl 19

Historia längs Gamla E18 - del 1

Kalmarsand - gränsen till Kungsängen
Händelser i stort och smått längs en viktig färdväg till Stockholm.
Vägavsnitten i bägge ändarna av kommunen har placerats som nr 1 och 2 av "133 märkliga äldre vägmiljöer" i Svensk National Atlas.
Börje Sandén visar bilder och kartor gamla och nya
Arr. Biblioteket i Bro och UKF

Torsd 14 april kl 19 Hembygdsg. Klint

UKF:s Projektet Teaterhistoria i Bro

Sophie Hedin inleder ett forskningsprojekt som länge låtit vänta på sig.
Material har vi fått från grundaren Erik Rexhammar och mer finns i Sophies släkt.

.....
UKF:s årsmöte kl 18.30

Se ———>

Sönd 17 april kl 14.

100:e Musikcafé - i Dagcentralen

Dragspelaren Roland Cedermark
Bro d'River Boys

En Söndag i maj Lärarvägen 1 Bro. 50:-

Söndagssalong

Program och datum annonseras på hemsidan och i lokalpressen

Arr: Sophie Hedin UKF

Sönd 29 maj Avfärd i bilar kl 13

Exkursion på Stäksön viktig 1000-årig kommunikationsled

Samling Bro centrum kl 12.45
Korttidsparkeringen nedanför
Kungsängens station kl 12.55

Utförligare presentation på sid 9

Arr: UKF

Kallelse till

Årsmöte 2011

Hembygdsgården Klint
Prästvägen 8 Bro
Torsd 14 april Kl 18.30-19
Teaterhistoria i Bro

.....

Medlemskap i UKF

håller dig uppdaterad på såväl den lokala historien som rikshistorien när den har kopplingar till hembygden. Vårt Nyhetsbrev har nu nått sin 25:e årgång med sammanlagt 86 nummer, som finns i sökbar form på hemsidan.

Du stöder vår kulturverksamhet

150:- pg 27 58 94-4

Kommunen har nu en Kultur- och fritidsnämnd

Liten tillbakablick på förra kulturnämndens verksamhet

Rubriken kanske förvånar - vi har ju haft Kultur & Fritid, som vi alla känner som en aktiv kulturbärande i Upplands-Bro. Visst, men nu har kulturfrågorna fått en självständig nämnd, som kan ta egna initiativ. Kultur & Fritid var en tid underordnad Bildningsnämnden, som hade så mycket med skolfrågor att göra att ingen tid blev över för kulturen. Därför fördes kulturen över till Kommunstyrelsen.

När kommunen år 1996 beslöt att avskaffa den kulturnämnd som funnits sedan 1968 var det inte för att den skulle ha varit mindre verksam och därför "olönsam". Det var tvärt om. Man skyllde mest på kostnaden. Det var på kulturnämndens initiativ som det stora **Hembygdsprojektet** drevs åren 1977-80 för statliga medel ur **Allmänna arvsfonden** och med **Socialstyrelsen** som huvudman. Dessutom var **Historiska museet** inkopplat. Det var ett helt unikt projekt som bl.a. syftade till att försöka ge alla "invandrare" i kommunen, både svenskar och andra, en ny hembygd. I slutändan blev det både **hembygdsbok** och **bygdespel** med åtföljande teaterförening.

Hembygdsprojektet avslutades med "**Vi skriver i Upplands-Bro**" som sammanställdes av Socialstyrelsen i en publikation som gick till alla kommuner i landet som en inspirationskälla. På hemsidan finns sedan länge väsentliga avsnitt om verksamheten, bl.a. Faksimil ur den tidning i kvällstidningsformat som tjänstgjorde som Historiska museets utställningskatalog.

Ett av Kulturnämndens stora initiativ var bildandet av ett **Musiksällskap** med uppdrag att fördela verksamhetsbidrag till ett stort antal musik- och sång grupper. Sällskapet ställde sedan till med ett stort antal konserter på herrgårdar och slott, våra stora fornminnesplatser, några stora arbetsplatser, kyrkor, ett antal ångbåsturer med historia och musik runt hela kommunen två gånger, och till Grips-holm, Drottningholm, Skokloster. Den 20:e slotts- och herrgårdskonserten förlades till Hallwylska palatset 1994 med alla musiksektioner och 80 Upplands-Brobor som bokats plats.

Ett par spektakulära konsertprojekt i samarbete med den nyblivna regionmusiken och dans- och musikgrupper av alla slag: Lars-Erik Larssons **Förklädd gud**. Lokala sångare och musiker med stöd av regionmusiken och harpist från hovkapellet blev till med samlingsnamnet "Upplands-Brobygge" en fullständig symfoniorkester. "**Musica Totalis**" i Ekhammarskolans gymnastiksal samlade alla musikgrupper, körer och dansgrupper till en "total" musik kring några s.k. 12-tons-teman ledda av kompositören och dirigenten Sven-Erik Johansson.

Ordförande i den nya nämnden är Janne Stefansson, KD, som vi välkomnar i arbetet kring vårt kulturarv och önskar honom lycka till.

Med en ny kulturnämnd i bagaget ser vi fram mot ett kommunalt program för bevarandet av bygdens rika kulturarv - och varför inte också det vi aldrig lyckades med förra gången: en aktiv turistinformation och turistservice för alla som vill besöka våra stora historiskt betingade fornminnesplatser och vår omväxlande och vackra natur. Sedan förra kulturnämnden har det i själva verket blivit sämre ställt härvidlag. Om vi skulle vilja visa landets största medeltida borgruin med dess magnifika historia för våra besökare går det inte längre att ens stanna bussen vid landsvägskanten för att släppa av resenärerna vid den kortaste gångsträckan till ruinen, 500 m. Vi tvingas åka in i Järfälla. således med ytterligare ett par hundra meters gångväg. Detta under förutsättning att vi inte kommer med någon av de största turistbussarna, för de får inte använda landsvägsbron. Fadäsen hade kanske kunnat undvikas om det funnits en kulturnämnd när beslutet togs att godta vägverkets bygge av den cykel- och gångväg som omöjliggör oanmäld angöring till platsen på annat sätt än gående/cyklande. Bilparkeringen ca 600 m från ruinen kan ta emot 4-5 bilar.

Vi ser också fram mot förslaget att en kulturförening som UKF skulle kunna få verksamhetsbidrag av liknande slag som på gamla kulturnämndens tid. Kultur & Fritid har bara kunnat lämna projektbidrag för diverse kostsamma aktiviteter, t.ex. en professionell föredragshållare där minimisumman är 5000:- + arbetsgivaravgift/moms. UKF lever på medlemsavgiften och de föredrag och guidentingningar som beställs. Våra egna får vi inget för. Den inträdesavgift vid brukar begära räcker ofta inte ens till lokalhyran..

Vad hände egentligen när vikingen Olav Haraldsson besökte Upplands-Bro för 1000 år sedan?

Här en inledande artikel i en kontroversiell fråga som särskilt angår Kungsängen.

Det typiska för lokalhistorisk forskning är nyfikenheten på detaljer i närmiljön. Sådana kan tyckas vara av mindre betydelse i de stora sammanhangen, men det kan mycket väl vara de små detaljerna som påverkar synen när det gäller lokalhistoria som tangerar rikshistoriska frågeställningar, något som UKF-medlemmar har kunnat ta del av under de 25 år som Nyhetsbrevet funnits. (alla på hemsidan)

Vid exkursioner och föredrag - och studier inför dessa - får man fördjupad kunskap som tvingar fram nya frågor både kring de historiska händelserna och själva forskningen kring dessa.

Det var först när forskningen anammade modellen "vad hände egentligen?" som historien började bli vetenskaplig har många menat. Det var då, i senare hälften av 1800-talet, som Historisk Tidskrift och andra akademiska periodiska skrifter blev forum för diskussioner om hur historien borde skrivas. Vi skall t.ex. inte döma människors handlande i gamla tider efter de mönster vi nu lever med.

I den här artikeln vill jag belysa det **forskningsläge** som rådde när sagorna om Olav Haraldson blev allmänt kända i Sverige på 1600-talet och varför man då valde att fokusera på den variant som med lätt textmanipulering gick att applicera på Stockholm trots att en äldre och mer detaljrik saga tydligt visar att ett viktigt händelseförlopp ägde rum i mälarviken Skarven längs Upplands-Bros östra gräns.

Del 1. Kortare presentation av frågeställningarna kring de föreslagna platserna för Olav Haraldsson besök i våra farvatten. Del 2. en mer detaljerad fortsättning finns på UKF:s hemsida

Del 1

Stocksund - Stäksund eller Norrström?

År 2002 firade Stockholm sitt 750-årsjubileum. I samband med jubileet aktualiserades en 1000-årig legend om Stockholms uppkomst. Ursprunget är ett par isländska sagor om Olav den heliges seglats i våra farvatten åren 1007-08. Bägge varianterna av händelsen berättar om ett Stocksund, där vattnet vid vårflod eller kraftiga regn med kraft forsar ut i havet. Sundet var mycket smalt och förknippas traditionellt med Norrström i Stockholm.

Ett antal forskare har dock under årens lopp menat att det i stället är Stäksundet mellan Järfälla och Upplands-Bro som avses med sagans Stocksund. Det är som bekant mycket vanligt att det uppstår olika uppfattningar i historiska spörsmål även när det finns skriftliga källor. Här handlar det i stället om muntligt traderade berättelser som först efter många generationer blev nedskrivna. Det kan vara intressant att försöka få en längre och en kortare berättelse med i stort sett samma miljöbeskrivning att passa in på den miljö som idag råder vid Stockholm, respektive Upplands-Bro.

Vi vet nu att Norrström inte blev dokumenterad som ström förrän i början av 1300-talet! Hela nuvarande Mälaren var vid Olav Haraldssons besök för tusen år sedan en vik av havet. Arkeologiska undersökningar vid Helgeandsholmen på 1970-80-talen visar att tolkningen av *sagans* topografiska beskrivningar inte stämmer med terrängförhållandena i *Stockholm*. Så är emellertid fallet om man förlägger händelsen till Stäksundet (Almarestäket). Där stämmer sagans originaltext med verkligheten. Men i översättningar till svenska har man konsekvent ändrat några ord så att sagan bättre skulle passa de topografiska förhållandena vid Stockholm. I den *isländska handskriften* sägs att ett försvarstorn låg **väster** om Stocksund och att en mannhär stod **öster** om sundet. Nedanstående kartor med förklarande text talar i det avseendet sitt tydliga språk.

[Länk](#) till tre sagatexter med "manipulerade" vädersträck och den äldre variantens originaltext.

Ur vår lokalhistoriska synpunkt sett är den andra varianten av sagan intressant, eftersom vi i den har en av de tidigaste hänvisningarna - kanske den allra tidigaste - till namngivna orter i kommunen - och då är det inte bara frågan om namnet Stäksundet. I sagans varianter nämns såväl namnet **Fornsigtuna** som mälarviken **Skarven** omedelbart norr om Almarestäket. Det berättas också om det **näs**, som gett namn åt kyrksocknen Näs. som på 1900-talet bytte namn till Kungsängen.

Det skall - som några gånger tidigare - visa sig att när man tränger djupare in i lokalhistoriska spörsmål så "rubbas cirkelarna" ibland även för sådant som hör rikshistorien till.

*Vid Stäket går sunden i nord-sydlig riktning. I Stockholm väst-östlig riktning.
 Det har hävdats att den i sagan nämnda kastalen skulle vara föregångaren till slottet Tre kronor.
 Kastalen ligger väster om sundet. Man kan inte påstå att slottet ligger väster om Norrström.
 I samtliga översättningar till svenska, senast 1992, har vädersträcken ändrats utan motivering*

En kortare presentation av frågeställning och argument för en annan tolkning av sagan än den traditionella.

Här vill jag alltså slå ett slag för min uppfattning att det är sundet vid Almarestäket som är omnämnt vid Olav Haraldssons besök i våra farvatten åren 1007-08. Det var långt senare han blev helgonförklarad.

I samband med tillkomsten av en ny översättning 1991-92 av Snorre Sturlasons Olavs saga förstod jag av förordet att den andra varianten, den Legendariska sagan, inte hade förkastats som otillförlitlig av forskningen. Första gången jag skrev om detta var i kommunens hembygdsbok 1984, och då antog jag att den sagan inte var godkänd av forskningen på grund av benämningen legendarisk. Nu visade det sig att sagan kan jämföras med och jämföras med upplysningarna i Snorres traditionella saga om förhållandena vid Stäket. Därför borde den nu kunna tas med i diskussionen om var Olav befann sig, när han lyckades ta sig förbi de avspärningar med pålverk, sammanlänkade stockar och manskap, som den svenske kungen Olof Skötkonung gjort vid utloppet från det vatten Olav Haraldson blivit instängd i.

I själva verket har bägge sagorna dubbla benämningar, vilket förvirrar begreppen. Därför benämner jag dem i fortsättningen som **Olavsagan i Heimskringla** och den **Legendariska sagan**.

Det hör också till saken att det finns varianter på sagorna beroende på vem som översatt den isländska texten till något modernt språk

Min idé är att försöka finna platsen för det sund genom vilket Olav flydde ut på havet. Sagan säger att sundet var smalare än mången å. Vid kraftigt regn och vid vårfloden blev det därför stort forsfall när vattnet skulle ut i havet. Sagan säger också att allt vatten i Svitjod skulle ut genom ett enda sund, varvid stränderna ovanför forsen svämmades över innan allt vatten hunnit rinna ut i havet. Vattnet kom inte bara från Fyris-åns och Örsundaåns avrinningsområden utan också från Vallentunasjön och sjöarna i Upplands Väsby.

För tusen år sedan fanns en sådan plats vid Almarestäket. Höga berg, ett trångt och grunt sund har genom åren många gånger stoppat upp vattenflödet. Det illustreras bl.a. av det faktum att när första ångbåten skulle till Uppsala fastnade den i Stäksundet. Där har man varit tvungen att muddra för att kunna hålla sjötrafiken igång. Ännu längre tillbaka i tiden hade överskottsvatten kunna ta sig ut till havet vid nuvarande Ryssgraven, tidigare kallad Bakstäket, där näset mellan Stäksön och fastlandet nu ligger mellan 5-8 meter över havet. Före vår tidräknings början kunde vårfloden också ta sig över näset vid Draget på gränsen till Bålsta, där tröskeln nu är mellan 10-13 meter.

Alla andra tillflöden från Ekolsundsviken ända bort till Örebro hade sitt avlopp direkt till havet för 1000 år sedan. Våldiga vattenmängder kom från Bergslagen via Kolbäcksås, Arbogaån, Hedströmmen och Svartån i Västerås. De vattenmängderna passerade således inte genom Stäksundet. År 1839 regnade det så mycket över

Uppland att forsfallat vid Stäket var 1,2 m . Det är en av de högst uppmätta nivåskillnaderna ovanför och nedanför forsen vid Stäksundet. (Mer härom i Del 2 på hemsidan)

Vid tidpunkten för Olav Haraldssons besök var Norrström inte särskilt smalt och dessutom har geologer och arkeologer visat att det fanns flera sund som kunde föra vattnet vidare i det havet. Den traditionella forskningen hänvisar till att Olav skulle ha grävt sig ut och på så sätt skapat Söderström, som i själva verket redan fanns för tusen år sedan. Dessutom fanns ett sund vid Södertälje och på ytterligare några platser. Att han skulle ha grävt sig ut nämns inte i den äldre sagan, det är ett tillägg i Snorre Sturlasons variant på 1200-talet.

I den äldre och längre varianten av Olavsagan, den Legendariska, sägs uttryckligen att händelserna ägde rum i ett farvatten i Svitjod som hette *Skarven*. Denna berättelse bekräftar således med namns nämnande att det är Stäksundet som gäller. Om man läser den traditionella sagans text - således före den manipulerade översättningen till svenska - och utan den förutfattade meningen att sagans vattendrag Lagen (Lögrinn. m.fl. stavningar) skulle var detsamma som Mälaren, så inser man att sagans Lagen är det vatten som ligger uppströms sagans Stocksund.

Vattenmängden från Fyrisån med dess tillflöden, från Örsundaån och tillflödet från Vallentunasjön kan absolut inte ha räckt för att själva havet skulle kunna svämma över! Den nyss nämnda förutfattade meningen kommer antagligen från Olof Rudbeck som på 1600-talet i sin *Atlantica* finner förklaringen till att vattnet sjunkit betänkligt på grund av att Olav Haraldsson grävt sig ut och därmed sänkt vattennivån i Mälaren. För Rudbeck och ytterligare många generationer var detta en väl så naturlig förklaring ända tills den geologiska vetenskapen förklarat att det pågår en landhöjning i Mälaronrådet på nära en halv meter per århundrade.

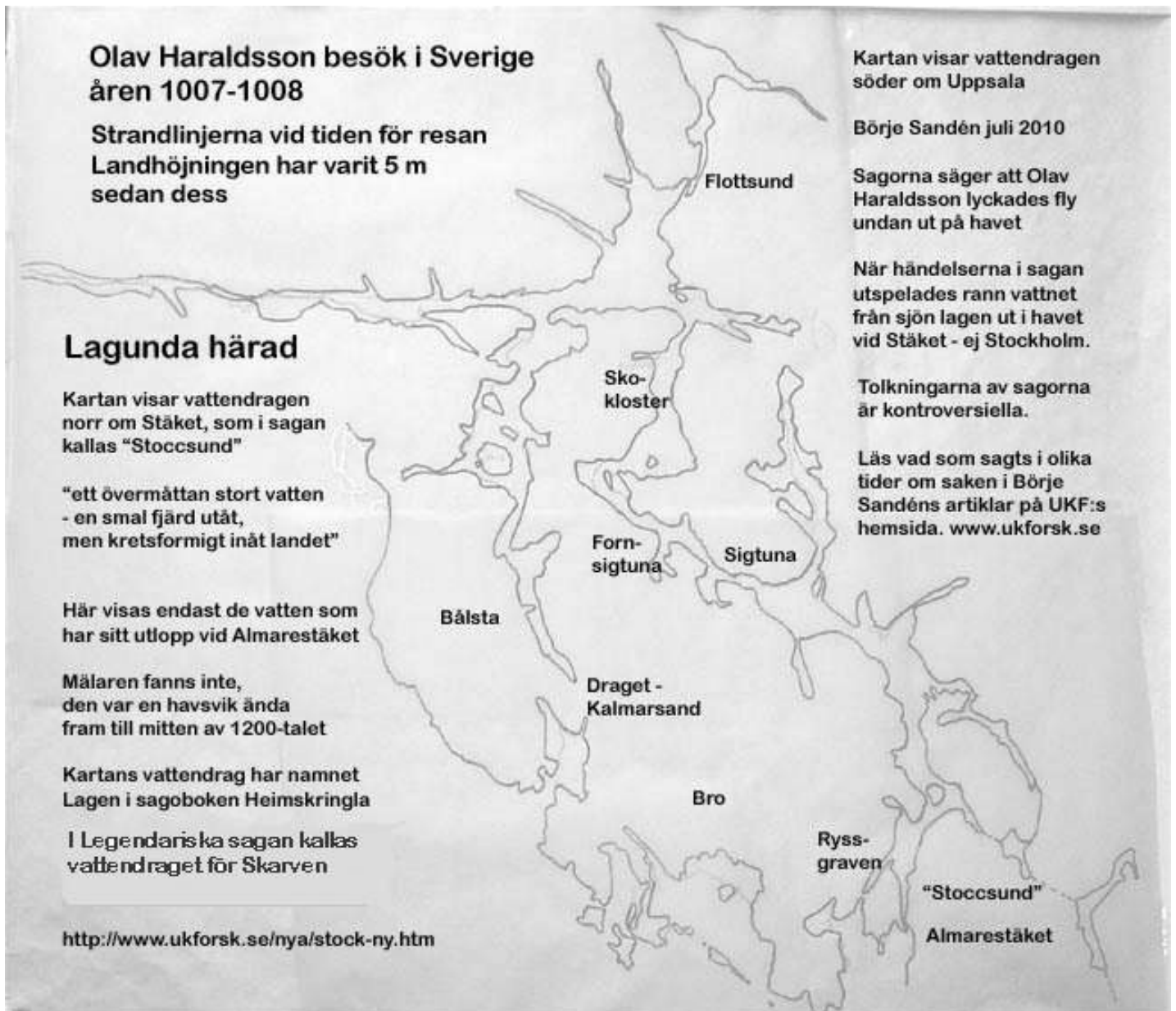
Jag vill på annan plats ge en mer naturlig förklaring till hur Olav lyckades *ta sig ut på havet*, som för tusen år sedan sträckte sig långt in landet. Hela Mälaren var då, som tidigare nämnts, en del av detta hav. Upplands-Bro låg alltså vid kusten i det gamla kustlandskapet Attundaland. Havet gick i själva verket ända fram till Uppsala, vilket betyder att även kommunens östra strand norr om Stäket låg vid havet.

Kartan här nedan är en s.k. *carta marina*, en "havskarta", som avser att beskriva länders kuster och deras vid kusten belägna orter. På 1500-talet kände man naturligtvis inte till landhöjningen i nord. Kartan ritades på uppdrag av holländska köpmän som ville upprätta handelsförbindelser med norra Europa. Kartografen Barent, som egentligen var lots åt holländska handelskepp, har aldrig själv varit i Östersjön. Han gjorde tre resor längs Nordsjön, Norska havet och Barents hav (!) med uppdraget att försöka hitta en isfri passage norr om Ryssland för att därmed finna en sjöväg till Kina och Indien. Han dog under sista resan och kartan sammanställdes i hans namn av andra med hjälp av det insamlade materialet.

Karta från 1598 - en s.k. *Carta marina*, en efterföljare till s.k. *Portolaner* (hamnkartor)
Visar endast ländernas kustlinjer och hamnar.

De få utländska sjöfarare som seglat i Östersjön genom århundradena hade berättat att man kunde segla ända fram till Uppsala. Observera emellertid att kartan inte stämmer med det faktiska förhållandet på 1500-talet. Men den speglar européernas långvariga **uppfattning** om förhållandena i Östersjön. Något som förvirrar begreppen för oss är att det vatten Olav besökte kallas **Lagen** i Snorre Sturlasons Heimskringla men **Skarven** i den äldre sagan. Att det rör sig om samma vatten framgår dock av det faktum att de enda namngivna orter som han besöker är Sigtuna och Fornsigstuna. Dessutom har enligt min uppfattning **Lagen** felaktigt kommit att beteckna hela nuvarande **Mälaren**, som alltså inte fanns som insjö vid tidpunkten för händelserna i sagan. Mycket intressant för den här diskussionen är reaktionen efter 1839 års översvämningen. För att förhindra framtida översvämningar byggde man två kanaler ovanför normalvattenståndet, en längre, den egentliga Ryssgraven, som dessutom fick en stensatt botten för att förhindra igenväxning och en kortare genom vägbanken som ledde fram till 1804 års bro invid ruinen efter ärkebiskopsborgen.

Kartan är framtagen genom kartöverlägg på ritfilm från ett stort antal ihopklistrade terrängkartor med nivåkurvor (B. Sandén) Sedan kartan gjordes har jag genom Rasmus Ludvigsons kartskisser från 1550-talet uppmärksammat att den stora Vallentunasjön har utlopp till Mälaren. Dags att utöka vattendragets omfång i reviderad karta.

Epilog - tills vidare

Här ovan har jag lämnat ett förslag på hur en isländsk saga har tolkats och hur den mot bakgrunden av nu kända geologiska, topografiska och arkeologiska kunskaper kan omtolkas. Det ger en bild av vad som egentligen hände när Olav Haraldson var i våra farvatten för tusen år sedan. Men vad säger vetenskapen?

När detta manus skrivs i slutet av år 2010 hävdar den vetenskapliga expertisen vid Göteborgs universitet att det är den "gamla" tolkningen som gäller. Saken skulle kanske komma i annat ljus om jag får svar på de frågor jag ställt till institutionen sedan 2004, bl.a. om det finns gamla handskriftsvarianter på isländska som har andra uppgifter om väderstrecken än de som nämns i Snorre Sturlasons Heimskringla. Förnyade frågor i mail och i brev per post under sommaren och hösten tycks förbli obesvarade.

Märkligt är också när det gäller nyöversättningen 1992 av sagatexten i Snorres Heimskringla att modern humanistisk forskning inte redogör för de källor som motiverar den gällande forskningen. I högst svepande ordalag sägs följande i noter till översättningen.

6. Lögrinn (Lagen m.fl.) anses vara det vi idag kallar Mälaren

8. Stocksund anses vara det som nu heter Norrström i Stockholm

9. Vi vet inte med säkerhet var Agnafit har legat.

Mycket tyder dock på att det har legat på stadsholmen i Stockholm

10. Konungssund är Söderström

I mina kontakter med universitetet har jag fått veta att språkforskare endast bedömer den isländska textens språkliga utformning. Med andra ord: man har inte ambitionen att anpassa sagatexten till den verklighet vi nu känner till. Man hänvisar i så fall till historiker beträffande vilka varianter som skall utnyttjas.

*Men då inträffar det märkliga: Där **ändrar** man grundtextens väderstreck utan att med ett ord redovisa detta! En av mina viktigaste frågor - ännu obesvarad - är om det finns äldre sagavarianter på originalspråket isländska, som har andra väderstreck än 'väster' resp 'öster'.*

*Inför tryckningen år 1984 av min hembygdsbok 'Det hände i Upplands-Bro' frågade jag författaren till 'Stockholms historia' - i två band - utgiven året innan jag börja skriva manus till boken, på vilka grunder han använde andra väderstreck än i originaltexten. Jag fick svaret att det finns så många varianter. Det finns förvisso många **varianter på översättningar** av grundtexten. Men som ovan sagts: **finns det varianter i tidiga isländska handskrifter?** Jag hoppas finna något svar.*

Landhöjningen - en komplicerad företeelse.

I själva verket är historien om landhöjningen mer komplicerad än vad jag här ovan antytt. I samband med arkeologiska undersökningar på Birka/Björkö och inte minst vid Helgeandsholmen anser man sig funnit varierande vattennivåer under århundradena omkring år 1000 i såväl nuvarande Mälaren som själva havet. Havsnivån kunde periodvis variera. Det räckte ibland med bara långvarig blåst för att Östersjöns vatten skulle pressas upp mot Stockholm och orsaka uppström i Norrström. Jag minns från min barndom att man talade om det. På 1930-talet var Mälarens höjd över havet bara 0,3 meter. Nu står det 0,7 på kartorna. Landhöjningen är för närvarande knappt 0,5 m/århundrade.

Hur det var just det år som Olav Haraldson var här vet vi inte med någon säkerhet. Det har heller inte någon betydelse eftersom jag här främst vill påvisa att de geografiska och topografiska beskrivningarna i **sagorna överensstämmer** med hur det såg ut vid Stäksundet och Norrström på 1600-talet då historieskrivningen bestämde att händelsen ägde rum vid Stockholm. Man behöver således inte laborera med olika variabler, bara ställa textens ord mot naturens förutsättningar. På hemsidan och i nästa Nyhetsbrev kan du läsa mycket mer om argumenten för och emot och bl.a. se vilka forskare som har varit positiva till att placera händelsen här.

Väderstrecken under medeltiden - en förbryllande sak i historisk litteratur!

Med anledning av min argumentation kring den felaktiga översättningen av väderstrecken vill jag här deklarerar att jag inte tror på tongivande forskares argument, att nordborna hade en felaktig uppfattning om den exakta riktningen mot norr och att vi därför nu är tvungna att korrigerar deras uppgifter om väderstreck. De förklaringar som görs för att generellt motivera en vridning av väderstrecken, i extremfallet ända upp till 90 grader, är inte övertygande. Tvärtom. Jag avser att lämna en kortare redogörelse för mina argument vid ett förestående föredrag i Kungsängens hembygdsförening liksom vid exkursionen i maj, då vi studerar Stäketområdets betydelse genom tiderna som färdled både till lands och sjöss.

Exkursion på Stäksön *Sönd 29 maj kl 13*

Stäksön — viktig tusenårig kommunikationsled

Få platser i vårt land kan visa upp så stor koncentration av kommunikationsleder av olika slag under så lång tid som Stäksön. Många generationer av broar, färjor, vägar, järnvägar, båtlinjer, krogar erbjuder inte bara historia om sin tillkomst, de kan också berätta om dramatiska och minnesvärda händelser både i stort och smått. Samma bro som Stäketborna använde för dans har också burit skarpladdade kanoner i revolutionsärende. Sebastinfabriken i Stäket sköt salut med sitt farliga sprängmedel när järnvägen invigdes 1876. Det var först senare som den mer ofarliga dynamiten kom till. Landets första passagerarångbåt gick på grund i sundet. Sigtuna var mellanstation i vikingatidens förbindelser med Ryssland. Plundrande vikingar har tagit sig genom sundet vid två historiskt kända tillfällen. Stäksön var första rastplatsen för roddarna, när vikingaskeppet Aifur år 994 inledde sin färd mot Svarta havet. Vi studerar Stäksundets roll i den kontroversiella flerhundraåriga forskning och jämför topografin både vid Stora Stäket och Lilla Stäket.

Hänt och händer

UKF:s medverkan vid **Kultur- och Julmarknaden** var framgångsrik. Vi fick stor utrymme att sätta upp kartor och bilder i A3-format som visade Bros utvecklingen från 1760-talet. Vi kom till tals med många människor under de fem timmarna. Dessutom var vi **"Månadens förening"** på Brobibliotek med verksamheten speglad i bibliotekets särskilda utställningsmonter och ett föredrag, om **tolkning- en av kartmaterial från 1500 - 1600-talen**, således inte om vårt rika **lantmäteriar- kiv, som nu blivit digitaliserat** i sin helhet. Det gäller också våra antikvariskt värdefulla bilder från kommunen.

Den **paneldiskussion om kulturarvet** som hembygdsföreningarna inbjöd partierna till blev framgångsrik. Alla partiledarna ställde upp utom SD. En plan för hanterandet av kulturarvet krävdes av föreningarna. Den nu skapade Kulturnämnden ser vi som en början på detta. **Arkivfrågan** har länge diskuterats, men konkreta resultat har ännu inte gett mer beslut än att hyran för en skyddsrumslokal diskuteras.

Vid den traditionella **Medeltidsdagen** i Kungsängen berättade Börje Sandén i kåserande form och iklädd rollen som Olav den Helige om det tillfälle då **begreppet "näs" först myntades**. I föredraget 24 febr får Börje tillfälle att mer utförligt redogöra för saken med stöd av bilder och kartor.

Bygdeband: Hembygds- historia kring gårdar och personer i Upplands-Bro har nu börjat läggas in i Släktforskarnas databas. Våra fakta läggs i en särskild databas som kopplas till släktforskarnas datorprogram så att de automatiskt får tillgång till händelser och fakta som har med Upplands-Bro att göra. De kyrkböcker som är utgångspunkten innehåller basfakta som tidpunkter för födelse, dop, giftermål, död, in- och utflyttningar och husförhör. Hembygdsföreningarna kan bidra med bilder, personhistoria och annat kring den bygd där släktingarna verkat. Håtuna-Håbo-Tibble och Bro-Lossa lägger in materialet för sin resp områden. UKF, som digitaliserat gårdshandlingarna för Stockholms-Näs (Kungsängen) och Västra Ryd, lägger in Svenngårdsmaterialet, en synnerligen värdefull kunskapsbank. Sammanlagt 8 personer kommer att arbeta med inmatning av fakta. Projektet är ett sätt att för framtiden säkerhetskopiera vår lokala historia.

Några data om samhällsutvecklingen i Upplands-Bro

Inte så sällan kommer frågor om vår närhistoria - den glömmar vi snabbt. Här kommer några data. Hjälptill att komplettera. Listan här läggs upp hemsidan där vi fyller på mera. e-post: ufkf@ukforsk.se

1886	Näs socken blir Stockholms-Näs Kungl. brev 1885-04-17
1940-08-23	Ryd socken blir Västra Ryd
1950-51	Förberedelser för övergången till Storkommunsreformen i landet Nytt fullmäktige, nya styrelser och nämnder organiseras
1952-01-01	Upplands-Bro, nya organisationen träder i kraft. 3609 invånare i Bro, Låssa, Stockholms-Näs, Västra Ryd, Håtuna, Håbo-Tibble
1955	Lägsta antalet invånare någonsin 3453
1962	HSB förvärvar Granhammar – avser bygga en villa stad för 15-20 000 personer
1963	Riksdagsbeslut på hösten om flyttning av Svea Livgarde till Kungsängen
1966-07-01	Upphandlingen av mark för Svea Livgarde genomförd
1966	Regionplanskissen presenteras: Bro får uppskattningsvis 11 000 inv. Kungsängen 40 000 inv
1966	Naturvårdsinventeringen
1967	Ekhammarskolan klar. Folkskolan över går till Grundskola
1967	Stockholms-Näs ändras till Kungsängen
1967	Kommunalt beslut att söka övergång till Stockholms län Mälarstaden – ”Storstockholm” beräknas få 3 milj inv. omkr år 2000
1968	Första numret av Aktuell i Upplands-Bro
1968	Beräknas bo 80 000 -100 000 personer i hela Upplands-Bro år 2000
1968	Generalplanen för U-Bro. Klart att järnvägens föreslagna sträckningen längs motorvägen inte kommer att genomföras. Man planerar dock för 30-40 000 invånare i Kungsängensområdet, trots att ytterst få av dessa får gångavstånd till stationen
1968 våren	Pendeltåget till Kungsängen
1968 hösten	Skolan inför 5-dagarsvecka. Tidigare hade man haft 5-dagarsvecka i maj och september under några år.
1968	Biblioteksnämnden blir Kulturnämnd
1969-70	Utåt deklarerar så sent som i valdebatten inför kommunalvalet 1970 att partierna ämnar följa regionplanekontorets prognoser, som vid detta tillfälle också blir landstingets, då detta tar över ärendet om bostadsbyggandet i Storstockholm. Endast ett av oppositionspartierna har insett det omöjliga med 80 – 90 000 framtida invånarantal i Upplands-Bro och föreslår i sitt valprogram att utbyggnaden begränsas till 40 000 i hela kommunen
1970	Svea Livgarde (II) flyttar in i Granhammar, Större delen av Västra Ryd blir övningsfält
1970	Råbyskolan i Bro och Bergaskolan i Kungsängen börjar användas
1971	Byter till Stockholms län 1 jan
1971-73	Bebyggelseinventeringen, gårdar och ny byggnation dokumenteras i ca 2300 bilder
1971-10-01	De flesta av kommunens förvaltningar flyttar från Bro till ”Tibble-huset” Skolkontoret blir kvar i Härneviskolan
1972	Råbyskolan byggs ut till 3-parallelligt låg- och mellanstadium
1973	Bro centrum med innerorg invigs
1973	Kommunens kulturstipendium utdelas första gången. Mats Kuoppala Liljeholm
1974	Vårdcentralen i Bro tillkommer
1974-75	Vattentornet i Tibble tas i bruk
1977-80	Kulturnämndens hembygdsprojekt, statliga medel, i samarbete med Socialstyrelsen, Historiska museet, riksantikvarieämbetet
1983	Upplands-Brogymnasiet tas i bruk
1984	Hembygdsboken Det hände i Upplands-Bro
1992	Centrumbranden i Bro
2001	Pendeltåg till Bro

På hemsidan hittar du ett urval befolkningssiffror för de enskilda socknarna vid olika tidpunkter och mycket annat kring samhällsutvecklingen. Du kan läs utförligt om hur vi på 70-talet trodde att det skulle bo 80-90000 personer i kommunen.

Upprop till alla medlemmar – sommarjobb!

Inventering av 'Resta stenar'/ minnesstenar/ av olika slag. Undantagandes runstenar. Vad står skrivet på dem? Kända texter är noterad här nedan, finns på hemsidan Hjälp oss hitta fler. På hemsidan hittar du exempel på fler typer av sökobjekt. Ta bilder att bifoga kommande förteckning på hemsidan Fram mot hösten hoppas vi ha ett resultat att publicera

Väg hållningsstenar

Kungsängen:

- / Vid ridhuset vid gränsen mellan Bro och Kungsängen:
- / Strax väster om cykel och gångvägen mellan Ridhuset och Aspvik, mellan/nära två brunnslock
- / I gamla Aspviksbacken mitt emot cementfabriken
- / Invid soldattorpet Dundertorp, Urfjäll (i Gripens backe, som nu är borta)
- / Tibble gård, mitt emot uppfarten till moderna villor
- / ev. 2 stenar utanför Ekhammars gård
- / Mitt i backen mellan Kungsängens centrum och Hembygdsgården
- / Vid Tuna, nuvarande byggnaderna, en liten sten, ev i häck, kanske nu flyttad ca 100 m söderut till påstådd ursprunglig plats

Bro (inga kända, gäller att leta längs de gamla vägsträckningarna)

Milstolpar

- / Nära bostadsområdet vid Kalmarsand, järn, RvK = Robert von Kraemer
- / vid gränsen mellan golfbanorna Toresta och Sofielund
- 1600-tal i huggen sten (använts som grindstolpe i Bålsta) och gjutjärn
- 1800-tal o järn (alla i järn är signerade RvK något av ¼ , ½ 1 mil
- / Bro östra utfart, mellan Ekboda och nya fångdammen, tillfälligt borttagen, skulle ha återställts av byggbolaget Oden, dags att efterlysa den. Börje Lundvall har haft kontakter
- / Väster om Tibble gård, mellan gården och Sylta villaområde.

Gränssten

- / Nära Ryssgraven, vid platsen för Ryssgravens skola, mittemot infarten till Dalkarlsbacken

Vägvisare

- / Vägskälet till resp. Öråker och Lennartsnäs

Minnesstenar

- / Samuel af Ugglas brobygge 1804 över Stäketsundet (*texten i hembygdsboken*)
- / Två minnesstenar vid färjan/bron över Stäketsundet, på Järfälla sidan mitt emot Ugglas bro och krogen (nu marina) (*texterna kända*)
- / Prinsarna Oscars och Eugens jakttag i skogen längs Håtunavägen, (*texten känd*)
- / Carl XIV Johans rastplats vid Draget (*texten känd*)
- / Minnessten över skogvaktaren Bark i Granhammarsparken invid motionsspåret norr om kaserngrindarna. (*texten i hembygdsboken*).
- / Minnessten vid s.k. Almstugan i Håbo-Tibble (*text i hembygdsboken*)
- / Vid Ålsta i Håbo-Tibble, namn på dragoner som rusthållet ansvarat för sedan Karl XI:s tid

Stenar utan text

- / I Önsta gårds park "falska" resta stenar på forngravar
- / Rest sten i Stora Ekebys tomtmark
- / På fejkad gravhög strax utanför Granhammars kasernstaket, vid motionsspåret
- / Sten med kors (Mjölmarstugan, borta) vid vägen mellan Granhammars och Lerberga

Privata minnesstenar

- / Gjutjärns monumentet på Monumentholmen, Almarestäket (*texten känd*)
- / Minnesstenen i Signhildsbergsparken

Rapportera till Ulf Björkdahl

Ulf Björkdahl, 08-581 70310 (+46058170310) Bergvägen 22, 196 31 Kungsängen
E-post: ulf.a.bjorkdahl@bredband.net Hemsida / Homepage: <http://www.ulfbjorkdahl.se>

Befolkning och samhällsutveckling i Upplands-Bro

Samma vecka som detta skrivs läser vi i lokaltidningen att kommunen beslutat att göra allvar av det gamla talet att ta vara på närheten till Mälaren och bygga ut åt det hållet. I samband med att saken för några år sedan låg på planeringsstadiet och UKF anlätades för att visa arbetsgruppen runt till historiskt och kulturellt intressanta platser framförde jag i särskild skrivelse att kommunen borde ta det lugnt med beslut om vad man skulle använda det nyligen förvärvade Kvistaberg till. Inte göra några stora ingrepp i byggnaden som längre fram skulle omöjliggöra den som mötesplats för förenings- och kulturaktiviteter. Herrgården skulle ju i framtiden komma att ligga centralt och mycket nära ett mindre lokalt centrum.

Vi var naturligtvis rädda för att samhällsutbyggnaden skulle ligga alltför långt fram i tiden för att kunna rädda den 100-åriga och tidigare byggnadsminnesförklarade byggnaden från att få en olycklig permanent användning. Nu är emellertid den nya vägen till området framdragen till mindre än 100 m från infarten till Kvistaberg, där det förutom herrgården redan finns ett unikt astronomiskt museum. Nu räknar man med att den första byggelsen av de 1400 bostäderna skall finnas på plats redan år 2014. Kvistaberg är inte bara ett gammalt kulturhus. Det ligger i en förvuxen park vid stranden av den eftertraktade Mälaren på allra närmaste avstånd från station och centrum. Ett idealiskt sjönära utflyktsmål för broborna. Nu känns situationen betydligt hoppfullare.

Jag tror inte att den politiska enigheten den här gången kommer att få uppleva samma våldsamma bakslag som den kom att stå inför efter 1980-talet. Man hade i enighet anslutit sig till Regionplane-kontorets utbyggnadsplaner, sedermera övertagna av länsstyrelsen som beräknat att det vid sekelskiftet skulle bo 80 000-100 000 människor i kommunen, järnvägen skulle dras längs motorvägen och ”förbifart Stockholm” skulle utgå från motorvägsavfarten vid Bro och sedan gå via Låssa och Däven-sö mot Södertälje. Inför valet 1970 hade dock ett mindre oppositionsparti insett det orealistiska och gick till val på att utbyggnaden skulle minskas till 40 000! Det sågs naturligtvis som svek att plötsligt ändra sig och därmed stoppa utvecklingen. Det var helt andra orsaker till att innevånarantalet från 1982 till 2009 endast har ökat med ca 145 personer per år: från 19.210 pers. till 23.202 pers.

Är du intresserad av att närmare studera den märkliga historia som drabbade Upplands-Bro kan du finna mer på UKF:s hemsida. Där finns viss befolkningsstatistik och ett försök till historik över utvecklingen med detaljer kring den planerade framtiden och kartsnitt över kommunens framtida struktur med kommuncentrum mellan Kungsängen och Bro. Där finns redan mindre avsnitt ur det ”Testamente” i vilket den år 1969 avgående stadsarkitekten berättar om det som varit och siar om framtiden. Artikeln är under uppbyggnad.

Forskning & Framtid - Forskning & Dåtid

UKF:s föreläsningar om tolkning av gamla sagor och kartor har handlat om att försöka förstå hur människor förr formade en bild av sin samtid. Idag är en kartbild norm för vår uppfattning. Men före kartornas tid var det annat tänkande som skapade bilden av omvärlden. Det var sjöresor i när och fjärran som sattes på pränt i form av segelledsbeskrivningar. Man antecknade orter och landmärken till vänster och höger om färdvägen. Viktigt var att ange avstånd mellan orter. Den äldsta bilden av en sådan färdväg är från 1311. För vår forskning är det mycket intressant att den första bilden av norra Europa gjordes på 1320-talet. Färdvägen gick från Nordsjön genom Östersjön och Finska viken till Ladoga och ritas som en rak havsvik i väst-östlig riktning helt olik Östersjön. Bilden ser ut som en felaktigt ritad karta. En ordrik beskrivning av samma sträcka från år 1070-talet visar i klartext hur man föreställde sig färdvägen. En samkörning av denna bild och text har mig veterligen aldrig gjorts. Resultatet härav blir en viktig del i presentation vid Kartografiska Sällskapet seminarium i vår.

Inbetalningskort för medlemsavgiften sänder vi tillsammans med första Nyhetsbrevet för året. D.v.s. när vårprogrammet är klart.
Extra digitala nyhetsbrev vid behov. **Ej som åminnelse**, utan när något extra intressant dyker upp.

Boje Sandén